

Slyosprojektet 2003 - 2006

Presentation av Slyosprojektet på
seminarium i Särna 5-6 oktober 2006

PG Bengtsson och Anders Hansson
Jamtli

Bild på försättssidan:
Föreläsarna samlade vid en rekonstruerad
stensättning i Fulufjällets Nationalpark
Foto: Stig Ericsson, Särna Skogsmuseum

Bakgrund

Projektet bedrivs av Jamtli (Jämtlands läns museum), Lillhärdals hembygdsförening, Härjedalens kommun samt av enskilda forskare som valt att engagera sig.

Projektet kan närmast beskrivas som "Folklig arkeologi". Dvs arkeologiska undersökningar med koppling till pedagogiska verksamheten. Insatserna bygger helt på lokalt engagemang och den dag då intresset falnar är det dags att ändra projektet eller helt avsluta det.

Länsmuseets insatser har hittills finansierats med den forskningstid varje anställd antikvarie har i sin tjänst.

Slyos ligger i byn Lövnäsvalen, 30 km väster om Lillhärdal och 30 km öster om Särna.

Vad är Slyos?

Upprinnelsen till intresset för Slyos är en excerptsamling från 1300-talets första hälft. Samlingen återgår på källor från 11-, 12- och 1300-talen, skriftliga eller muntliga.

Tillkomsten har troligtvis skett i kretsarna kring det kungliga kansliet i Norge i syfte att hävda riksgränsen mellan Sverige och Norge. Den som önskar en

utförlig presentation av dokumenten hänvisas till den artikel som Nils-Erik Eriksson skrivit i seminarierapporten [Slyos-seminarium](#), som finns på Jamtlis hemsida, <http://www.jamtli.com/lansverks/arkeologi.htm>.

Bland dokumenten återges berättelsen om Härjulf som skall ha varit den förste som bosatte sig på en gård i Härjedalen, och Härjulf kom från Norge. Berättelsen lyder så här:

”Så vittnade Tord i Trosavik och 12 äldermän med honom, att Norges män byggde först i ”Heriardal” på så sätt att en man hette Heriulfuer hornbriotr; han var kung Halfdan Svartes märkesman; han drabbades av kungens vrede och flydde österut i Sveariket till kung Anund. Han blev där väl mottagen av honom, men så gick det honom illa på så vis att han (låg) lade sig med deras konungs fränka, som hette Helga, och flydde därefter västerut i Norges konungs rike till en dal, som då var öde, men som nu kallas Heriardall. Där slog han sig ned med Helga och gjorde bygd som nu heter Sliarosvellir.”

Efter detta följer en lång uppräknig av Härjulfes ättlingar.

Berättelsen vill förlägga Härjulfes ankomst till Härjedalen till mitten av 800-talet, dvs. vikingatid, och där har vi en stor del av det intresse som platsen och Härjulf väcker.

Det finns flera, senare varianter av historien men vi kan i alla fall vara säkra på att det har funnits en mycket gammal tradition om norsk invandring till Härjedalen.

Sliarosvellir (Slyos) ligger vid Lövnäsullen och efter en del motgångar lyckades Elof Herrdin från Lillhärdal, övertyga Jämtlands läns museum om platsens intresse. Han kunde 1976 uppvisa ett hundratal fynd från platsen som visade på aktiviteter från järnålder och framåt.

Varför är vi där?

Lillhärdals hembygdsförening bad Jamtli om hjälp att ordna ett seminarium år 2003 där föreläsare och lokalbefolkning möttes för att diskutera Slyos. Som ett resultat av mötet formulerades ett arkeologiskt projekt som kunde sjösättas 2004. Se Jamtli.com.

Tiden vi arbetar med.

För närvarande är den tid vi arbetar med koncentrerad till vikingatid och tidig medeltid. I Härjedalen finns ett antal gårdar från medeltid som är undersökta. Ingen hel vikingatida gård har dock undersökts även om det finns spår efter kornodling, bebyggelse, jakt och gravhögar i landskapet. Järnåldersbygden som vi känner den är västligt orienterad, nära Norge i Funäsdalsområdet och Ljungdalen. I resten av landskapet finns främst skogsgravar/insjögravar. Det är gravtyper som ej kan knytas till gårdsbruk utan visar på ett annat sätt att leva. Kanske är det här vi ser tidiga samiska gravar men även här krävs mer forskning. Järnframställningen tycks främst vara medeltida och senare. Fångstgropar finns från medeltid och vikingatid.

Samiska bosättningar

Det som ej är synligt i dagens forskningsbild är de tidiga samiska bosättningarna, även om vi nu börjar komma dem på spåren. Det finns dock hittills väldigt få dateringar och undersökningar vilket ger en skev bild av tidsperioden.

Vad ligger i tiden vi studerar?

Vikingatid och tidig medeltid är dynamiska tidsåldrar. Vi vet att det finns samiska bosättningar, de första gårdarna med odling och husdjur etableras. Införlivande i större enheter som kungadömen och kristendom innebär övergång från de små hövdingadömena till större sammanhang. Man skulle kunna tro att Slyos ligger avsidet till men ser man till äldre färdvägar visar det sig att platsen i själva verket har en mycket strategisk placering. Ligger man sen till en åmynning med frodigt bete och bra fiske blir bilden annorlunda.

Frågeställningar då?

Antalet frågeställningar kan med tanke på den tid vi arbetar med bli närmast oändligt. Vi har därför bestämt oss för att det i nuläget gott och väl räcker med att försöka förstå vad Slyos är. Vad har hänt på platsen? Det är det folk vill veta. Varför pekas just den här platsen ut redan på 1200-talet som speciell? Varför kopplas berättelsen om Hærjulf ihop med just Slyos? Finns det en vikingatida gård på platsen? När vi vet mer är det dags för mer specifika frågor.

Forskningsplan och syfte

Det finns en forskningsplan som fungerar som utgångspunkt för en löpande diskussion om lämpliga arbetsinsatser. Huvuddragen kommer däremot ej att förändras. Likaså finns ett övergripande syfte med projektet som ej kommer att förändras. Detta syfte har formulerats på följande sätt:

Det övergripande syftet med projektet är att förstå Slyos långa historia och att studera hur människor över tid nyttjat/förändrat samt förhållit sig till området.

Underliggande syfte är att bedriva folkligt förankrad arkeologi och historisk forskning i syfte att föra en diskussion om (för)historiens betydelse för förstäelsen och upplevelsen av ett landskap idag.

Vi har nått ned i sen vikingatid men hur långt det räcker får framtiden utvisa.

Slyos – den arkeologiska verksamheten

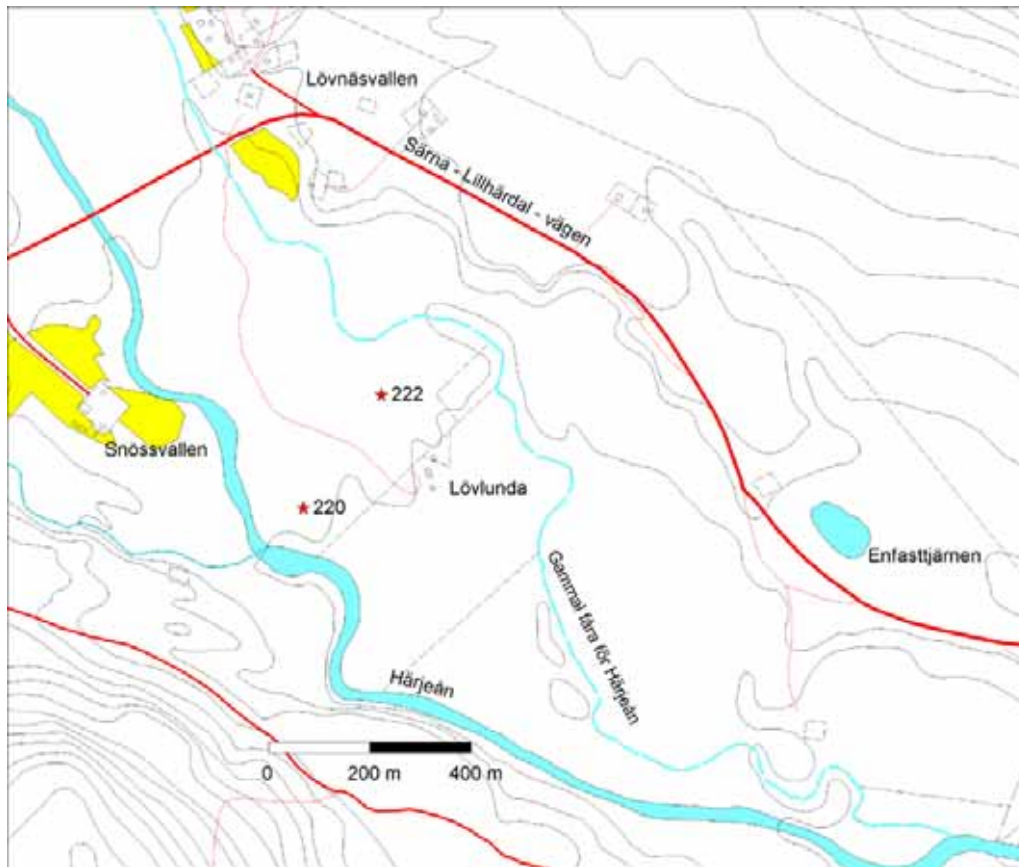
År 2003 kontaktade Lillhärdals Hembygdsförening Jamtli och ville fortsätta forskningsarbetet kring platsen Slyos i sydvästra Härjedalen.

Jamtli arrangerade ett Slyos-seminarium den 16-17 september 2003. Arkeologer, historiker, geologer, "hembygds människor" m.fl. hörsammade kallelsen och efter ett antal intressanta föreläsningar vidtog en grundlig diskussion om hur ett arkeologiskt projekt kring Slyos kunde läggas upp. Både frågeställningar och arbetsmetoder diskuterades ingående.

Likheten med seminariet i Särna den 5-6 oktober 2006 är stora.

Frågeställningarna utformades sedan av PG Bengtsson och Anders Hansson på Jamtlis arkeologiska sektion i ett förslag till forskningsprogram som lades fram och godtogs av de institutioner och personer som deltog i en minikonferens våren 2004 i Sveg. Därmed var Slyosprojektet igång!

Slyos

Slyos vid Lövnäsudden, 3 mil öster om Lillhärdal.

Slyos är det område som ligger mellan Härjeåns gamla och nuvarande älvfåra och som mot nordväst begränsas av landsvägen mellan Särna och Lillhärdal. Det är botten av Härjeåns dalgång. Växtligheten är frodig och lövträd,

buskar och gräs dominerar. Bördigheten kommer utav att ett fint material, silt, ligger över den grövre moränen i ett par dm tjockt lager. Detta skedde vid inlandsisens avsmältning för 7000 till 8000 år sedan. Frodigheten är markant avvikande mot den omgivande karga härjedalsskogen.

Typisk skogsmiljö i Härjedalen...

...jämfört med frodigheten på Slyos.

Tidigare arkeologisk forskning på Slyos

När Fornlämningsinventeringen arbetade i Lillhärdal 1975 fann man inga fornlämningar inom Slyosområdet. Elof Herrdin, som är uppvuxen på gården Lövlunda på Slyos, kunde historien och berättelserna om Härjulf Hornbrytaren. Tillsammans med sin farbror gick de över Slyos med en metalldetektor och fann och grävde upp ett hundratal metallfynd. Dessa kan dateras från medeltid till nutid. De kontaktade Jämtlands läns museum, överlämnade fynden, och en arkeolog kom i september månad 1976 till Slyos och registrerade tillsammans med Elof ett tiotal fornlämningar.

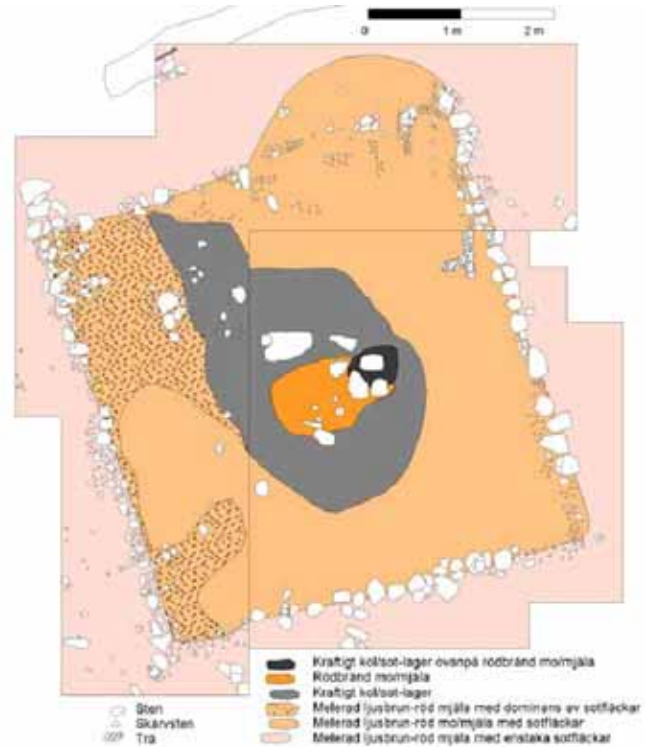
1993 och 1999 genomförde Lillhärdals Hembygdsförening och Jamtli arkeologiska undersökningar på fornlämning 220 och 222. Se karta ovan. På 220 kom det fram en husgrund av ett störrös/eldhus med en tydlig eldpall. Ett litet övernattningshus för slätterarbete? Dateringarna ligger mellan 1000 och 1300 e.Kr.

På 222 grävdes 1999 en halv kvadratmeter stort provschakt ut i något som troddes vara en skärvstenshög, en avfallshög.

Slyosprojektets första fältarbetsvecka, år 2004, fortsatte utgrävningen av 222. Efter en veckas grävning hade vi inte längre en skärvstenshög utan en husgrund. 2005 fortsatte utgrävningen och husgrunden totalgrävdes. Den tolkades som ett kokhus där man har arbetet med mjölken eller andra storkok. Det daterades till 1100-talet eller 1200-talet e.Kr. På fåbodar har man använt kokhus, men de fanns även på gårdarna.

Husgrunden på förnlämning 222, rekonstruerad efter utgrävning. Mått 4,7 x 5 meter.

Inventering 2006

Även om Elof hade gjort fynd på flera platser och även angett namn på olika platser och ängen på Slyos, så bedömdes att vi behövde få den exakta placeringen för var mänsklig verksamhet hade förekommit. Vi skulle med sonder systematiskt avsöka utvalda delar av Slyos. Detta gjordes under fältarbetsveckan 2006.

Sondning för att finna kulturlager

Kulturlager är ett "fett" jordlager som består av kol och sot. Det är avfallet från mänsklig verksamhet som bildar det. Verksamhet runt en härd, i ett hus, på en gårdsplan eller något liknande skapar kulturlager.

En sond är ett verktyg som används för att kunna se och läsa av markprofiler. Man sticker, trycker, ner sonden i markytan 4-5 dm och vrider runt och lyfter upp sonden.

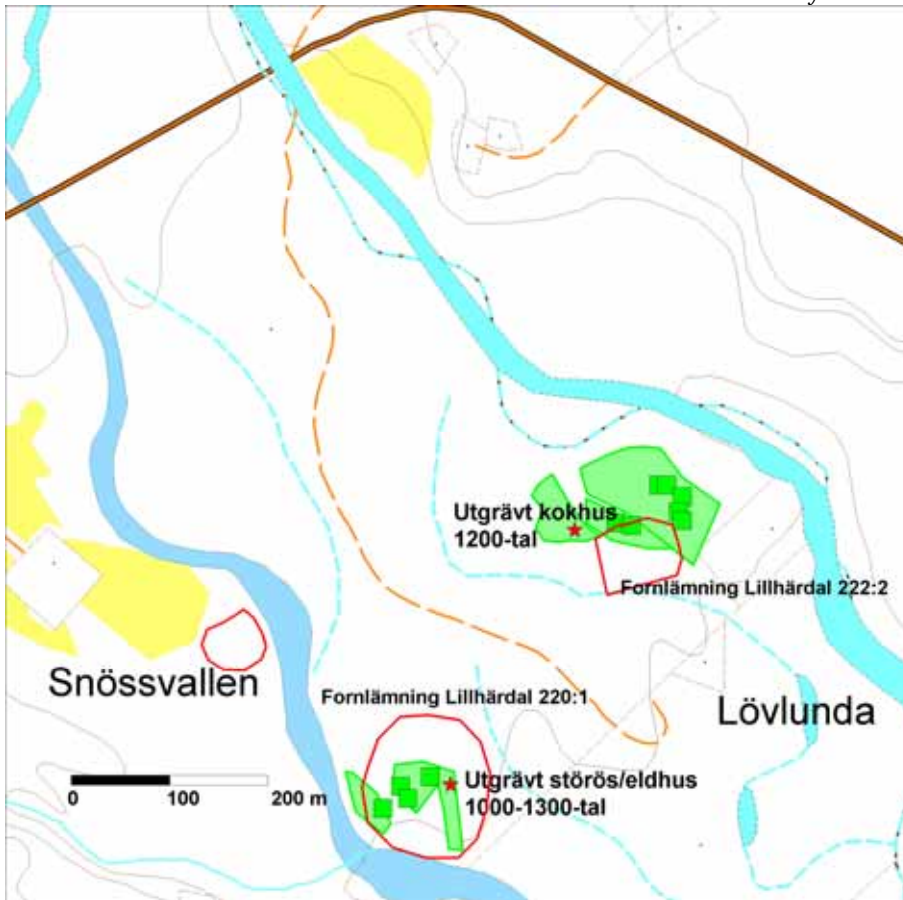
Med två meters lucka sondades 17 000 kvm.

Sondprov taget i orörd mark.

Sondprov med kulturlager. Kulturlagret är närmare 10 cm tjockt och ligger något mer än 10 cm under markytan.

De ljusgröna områdena inventerades/sondades. Det inventerade området vid fornlämning 222 är nästan 13 000 kvadratmeter stort och vid 220 något mer än 4000 kvadratmeter. De gröna kvadraterna visar platser med kulturlager.

Slyosprojektet går vidare

Årets arbete har visat att det finns mer dolt under markytan att undersöka arkeologiskt.

Flera kulturlager hade storlekar, ungefär 4 x 6 m, som indikerar spår av hus och så fanns ett antal som var betydligt mindre, ungefär 1 x 2 m, se kartorna ovan.

Slyosprojektet fortsätter med en fältarbetsvecka varje sommar och här finns utgrävningsarbete att utföra. Det finns dessutom fler områden som bör sondas efter kulturlager inom Slyos. Frågan om var Hjärlufs gård eventuellt har legat är ännu obesvarad. Uppgifterna i 1300-talsdokumenten kan stämna ordagrant, att gården låg på "Sliarosvellir", på vallarna vid Slyans os i Härjeån. Då kan det vara Hjärlufs gårds kulturlager vi har funnit. Men "Sliarosvellir" kan också ha en mer överförd betydelse, att gården låg i närheten av fäbodvallarna vid Slyans os. Då kan gårdsläget har legat någonstans högre upp på åsarna runt omkring, ovanför själva Slyosområdet, som ju är en dalbotten.

Vi är också medvetna om att den norska kungliga administrationen på 1300-talet kan ha skapat eller "förfinat" Hjärluffssågen för att tydliggöra att Härjedalen har varit under den norska kungamakten sedan "urminnes" tider. Om det är det sistnämnda som är sanningen, kan man tänka sig olika möjligheter:

Tidiga bosättningar kan ha funnits som har kontrollerats av den norske kungen i det som heter Lillhärddal idag, byar med fastboende bönder.

Det finns idag inga spår av några gravhögar i socknen. Det kanske inte heller fanns under 1300-talet. Men vid Slyos finns en naturlig hög som kallas "Kungshögen" och som är registrerad som fornlämning nummer 4 i Lillhärddals socken. Kan den vara "orsaken" till att Hjärlufs boplats utpekades till Slyos?

Bosättningar från vikingatid har i de allra flesta fall traditionen att begrava sina döda i gravhögar i närheten av sin gård. Det finns alltså inga gravhögar i området kring Lövnäsullen eller i Lillhärddals socken. I Lillhärddals by finns dock tre registrerade fornlämningar, fyndplatser för pilspetsar och en spjutspets. Dessa fynd kan härröra från bortplöjda gravhögar?

Men, så här långt vet vi att Slyosområdet har använts från 1000-talet fram till 1300-talet för att för första gången nämnas i arkivaliska källor i slutet av 1500-talet då fäbodvallen Snösullen nämns.

Hjärluff Hornbrytaren skall ha levt under 800-talets mitt. Den dateringen kan man göra utifrån de kunganamn som nämns i 1300-talsdokumentet.

Men, som sagt, det finns mer att undersöka arkeologiskt inom Slyosområdet innan vi har fått en heltäckande historisk bild. Och det första vi kommer att ta oss an är att gräva ut något av de kulturlager som vi fann på fältsången 2006.

Slyos – den pedagogiska verksamheten

Slyosprojektet har alltså två mål. Dels den arkeologiska frågeställningen men också en pedagogisk ambition. Vi vill finna former för att dra in och engagera allmänheten i det arkeologiska arbetet och ge en bild av vilka metoder och möjligheter vetenskapen arkeologi har. Under det här målet finns även målet att visa att kulturarvet kan vara ett underlag för kulturturistisk verksamhet som kan skapa både arbetstillfällen och ökat intresse för en bygden – både turistiskt och lokalthistoriskt. Inom detta område har inget arbete ännu gjorts.

Hemsida

Address: http://www.jamtli.com/lansverks/lans_frameset.htm

**www.jamtli.com -
Kulturmiljö - Arkeologi
SLYOS**

Forskningsprojektet Slyos har som ambition att höja kunskapsnivån kring platsen Slyos i södra Härjedalen. Platsen utpekas av traditionen som Härgulf Hornbrytares boplatz och Härgulf och hans kvinna anges som de första bosättarna i Härjedalen. Projektet har också som mål att utveckla metoder och former för hur allmänheten kan delta i arkeologiska projekt. Slyos, eller LövnäsvalLEN, ligger 30 km väster om Lillhärdal, ungefär 10 km från gränsen till Dalarna vid vägen mellan Lillhärdal och Särna.

Projektet Slyos

Inventering/sondning 2006

Slyosplanering för 2007

Slyos, arkeologisk undersökning på Slyos 2005

Slyos, arkeologisk undersökning på Slyos 2004

Rapporter:

Slyos, arkeologiska undersökningar av senvikingatida/medeltida boplatzlager (1976, 1993 och 1999) (pdf 2,6 MB)

Slyos-seminarium 16-17/9 2003 (pdf 3,0 MB)

Slyos - Forskningsplan (pdf 100,6 kB)

Slyosfältet geologisk rapport 2004 (pdf 1,1 MB)

Slyos-rapport fornlämning 222, 2004-05 (pdf 550 kB)

Inventering/sondning 2006

All verksamhet och rapportskrivning i Slyosprojektet presenteras på Jamtlis hemsida.

Fältarbetsvecka för Slyosprojektet

En fältarbetsvecka erbjuder olika moment. Det huvudsakliga är den arkeologiska verksamheten på Slyos. Varje morgon kl. 8.00 är det samling vid Vårdshuset i Lillhärdal för gemensam resa i de bilar som möter upp. Efter en halvtimmes resa i bil är man på plats. Deltagarna tar med eget fika, eget myggmedel och egna arbetskläder. Övrig arbetsutrustning tillhandahåller Jamtli. En del av deltagarna är med under hela dagen, andra en del av dagen. En del deltar veckans alla fem arbetsdagar och en del provar en dag. Från Jamtli deltar två arkeologer, som i praktiken inte hinner gräva själva, utan backar upp deltagarna, svarar på frågor och berättar. De tillfälliga besökare som dyker upp guidas också av dem.

2005 års utgrävning.

Fikapauserna är viktiga: Både för diskussioner kring fältarbetet och för mer övergripande teoretiska frågor. Dessutom behöver man sin dagliga dos skämtsamt vardagsprat.

Exkursioner och Kulturarvskvällar

Varje år genomförs en exkursion under en eftermiddag-kväll. 2006 gick den till gravfältet på Huckerholmen några km från Lillhärdal.

2005 års exkursion gick till Spångmyrholmen, där bålplatsen för häxbränningen 1668 lokaliserades och en enkel utgrävning gjordes.

Torsdagskvällen är varje år vikt för en föredragskväll, en Kulturarvskväll, där resultat från årets utgrävning på Slyos presenteras och något intilliggande ämne presenteras. Här är det geograf Katarina Bodin som föreläser om en stigs historia.

Fältarbetsveckan i framtiden

Hittills har Slyosprojektet vänt sig till allmänheten i Lillhärdal med omkrets. Lillhärdals Hembygdsförenings styrelse har både deltagit i fältarbetsveckan och marknadsfört den i Lillhärdal.

Under 2004 och 2005 deltog i huvudsak lillhärdalsbor och under 2006 kompletterades de med flera personer som kom från andra delar av Jämtlands län och Sverige. De sistnämnda kan karaktäriseras som arkeologiintresserade. Varje år har det även deltagit personer som har ett yrke inom kulturarvssektorn eller är under utbildning. I den stuga som hembygdsföreningen har hyrt in för projektet har vi kunnat erbjuda alla sovplatser. Denna verksamhet kan utvidgas tills upp till ungefär tjugo personer.

För att ge en uppskattning om storleken på projektets verksamhet lämnas följande statistik:

Sammanställning av deltagare i arkeologiarbetet 2004-2006

År	Hembygdsförening- ens styrelse	Slyospro- jektet	Kulturarvs- yrke	Allmänhet Lillhärdal	Allmänhet övriga	Summa
2004	5	3	1	14	0	23
2005	6	3	3	4	0	16
2006	4	3	2	4	7	20

Tidsåtgång för den arkeologiska verksamheten 2006

Arkeologitimar, Allmänhet	2 personer 18 personer	72 timmar, 267 timmar, 15tim/person i medeltal

Under 2007 och framåt kommer projektledningen att ägna mer energi åt att få ut information om Slyosprojektet och att man kan delta i den arkeologiska verksamheten.

Dels genom att använda lokal media; Östersundsposten, Länstidningen, tidningen Härjedalen och annonsbladet Mitthärjebladet/Fjällnytt. Men även få in artiklar om Slyosprojektet i Härjedalens kommuns publikationer och hemsida, liksom turistbroschyrer från turistinformationen.

Och även genom att vända sig till arkeologiintresserade i Jämtland men också utanför länet.